

ПАТИЦЬКА Х. О.

к.е.н., науковий співробітник

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

Львів, вул. Козельницька, 4

pelechata@meta.ua

ORCID: 0000-0003-2871-7540

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ПІДХОДУ ДО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ У КРАЇНАХ ЄС: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність. Доцільність поглибленого дослідження смарт-спеціалізації як підходу до стимулювання економіки регіонів на сучасному етапі пов'язана з поглибленням взаємодії України та країн ЄС в межах політики добросусідства та закріпленням на законодавчому рівні в Україні з 2016 року смарт-спеціалізації як напрямку регіонального розвитку.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження досвіду розробки та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у країнах ЄС, а також розробка практично-прикладних пропозицій щодо організації процесу формування та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у вітчизняних реаліях.

Результати. Будучи сформованою як концепція розширення державного фінансування у сфері наукових досліджень та інновацій, смарт-спеціалізація результувалася суттєвими концептуальними та економічно-політичними наслідками: виділенням ключової ролі науково-технологічної та економічної спеціалізації у розвитку територій; визначенням ролі дослідницько-розвідувальної роботи для обґрунтування сфер теперішньої та майбутньої порівняльної переваги; формуванням механізму управління процесом реалізації стратегій смарт-спеціалізації, заснованого на основі моделі «державний сектор – наука – підприємництво».

Дослідження зарубіжного досвіду формування і впровадження стратегій смарт-спеціалізації проведено у таких напрямках: 1) визначення рівнів прийняття та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у різних країнах; 2) аналіз джерел фінансування реалізації проектів в контексті реалізації стратегій на рівні держав та регіонів; 3) врахування диференціації соціально-економічного розвитку та традицій ведення політики на національному та регіональному рівнях у країнах, які впроваджують RIS 3.

Висновки. Акцентовано на можливостях використання сформованих висновків у процесі адаптації смарт-спеціалізації до українських умов. Встановлено, що Україні на шляху інноваційної моделі регіонального розвитку варто звернути увагу на такі аспекти: 1) відсутність спроможних інституційних структур на регіональному рівні, здатних забезпечити розробку, втілення та фінансування інноваційних стратегій, що вимагає залучення і національного рівня управління до впровадження політики смарт-спеціалізації; 2) доцільність формування стратегій смарт-спеціалізації на чітко визначених і достатніх джерелах фінансування та ефективного механізмі моніторингу і контролю використання коштів; 3) передумовою формування стратегій смарт-спеціалізації в нашій державі має стати широка інформаційно-консультативна робота у підприємницькому середовищі та науково-дослідних колах.

Ключові слова: смарт-спеціалізація, стратегія смарт-спеціалізації, інновації, рівень впровадження, фінансування.

PATYTSKA H.O.

Ph.D., researcher

State Institution “Institute of regional research named after M.I. Dolishniy of NAS of Ukraine”

Lviv, street Kozelnytska, 4

pelechata@meta.ua

ORCID: 0000-0003-2871-7540

THE EXPERIENCE OF SMART-SPECIALIZATION IMPLEMENTATION AS AN APPROACH TO STIMULATING THE ECONOMY OF REGIONS IN EU COUNTRIES: LESSONS FOR UKRAINE

Topicality. The expediency of in-depth study of smart specialization as an approach to stimulating the economy of the regions at the present stage is related to the deepening of cooperation between Ukraine and EU countries within the neighborhood policy and consolidation at the legislative level in Ukraine since 2016 of smart specialization as a regional development.

Aim and tasks. The aim of the article is to study the experience of developing and implementing smart specialization strategies in the EU, as well as to develop practical proposals for organizing the process of forming and implementing smart specialization strategies in the domestic realities.

Research results. Formed as a concept of expanding public funding in the field of research and innovation, smart specialization has resulted in significant conceptual and economic-political consequences: the allocation of the key role of scientific-technological and economic specialization in the development of territories; determining the role of research and development work to substantiate the areas of current and future comparative advantage; formation of a mechanism for managing the process of implementing the strategy of smart specialization, based on the model "public sector - science - entrepreneurship".

Research of foreign experience in the formation and implementation of smart specialization strategies was conducted in the following areas: 1) determining the levels of adoption and implementation of smart specialization strategies in different countries; 2) analysis of sources of financing the implementation of projects in the context of the implementation of strategies at the level of states and regions; 3) taking into account the differentiation of socio-economic development and policy traditions at the national and regional levels in the countries implementing RIS 3.

Conclusion. Emphasis is placed on the possibilities of using the formed conclusions in the process of adaptation of smart specialization to Ukrainian conditions. It is established that Ukraine should pay attention to the following aspects on the way to the innovative model of regional development: 1) lack of capable institutional structures at the regional level capable of developing, implementing and financing innovation strategies, which requires involvement of the national level of smart specialization policy. ; 2) the feasibility of forming smart specialization strategies on clearly defined and sufficient sources of funding and an effective mechanism for monitoring and controlling the use of funds; 3) a prerequisite for the formation of a strategy of smart specialization in our country should be a wide range of information and consulting work in the business environment and research circles.

Key words: smart specialization, smart specialization strategy, innovations, level of implementation, financing

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Десятирічний досвід впровадження смарт-спеціалізації як інноваційного підходу до стимулювання економіки регіонів у країнах ЄС підтвердив свою цінність не лише для подальшого розвитку Європи, а і у глобальному масштабі. Досвід країн ЄС поступово запозичують та адаптують як держави в контексті політики сусідства та розширення ЄС (зокрема і Україна), так і країни по усьому світу. Ці тенденції вказують на те, що питання, які піднімаються в контексті формування стратегій смарт-спеціалізації, на сьогодні виходять за межі інтересів ЄС.

Чимало країн та міжнародних організацій, зокрема ООН [8] та ОЕСР [12], аргументують доцільність втілення концепції розумної спеціалізації можливістю забезпечення та утримання передових позицій у рейтингах конкурентоспроможності на міжнародних ринках завдяки стимулюванню регіонального динамізму. Серед іншого, високу оцінку щодо впровадження смарт-спеціалізації надали такі організації як ООН, ЮНЕСКО, ЮНІДО в контексті реалізації Цілей сталого розвитку: «локалізація Цілей сталого розвитку може виграти від втілення підходу інтелектуальної спеціалізації, оскільки це сприяє інклюзивному діалогу, що веде до виявлення інноваційного потенціалу та конкурентних переваг» [12].

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Сьогодні спостерігається підвищення наукового інтересу до питання формування та реалізації стратегій смарт-спеціалізації в контексті забезпечення регіонального розвитку. Збільшується кількість науковців, які займаються вивченням питань, пов'язаних з цією тематикою.

Суттєвими напрацюваннями для наукового обґрунтування інноваційного розвитку територій на засадах смарт-спеціалізації характеризуються праці західних науковців, серед яких: П.-А. Балланд, Я. Бжуск, Р. Бошма, А. Джорджі, Дж. Креспо, Ф. Макканн, Р. Ортега-Аргілес, П. Павоне, Ф. Пальяччі, Я. Пика, Д. Рігбі, М. Руссо, Г. Тобор, та інші. Вагомий внесок у розвиток концепції зробити Ф. Макканн, Я. Бжуск та Я. Пика, які вивчають теоретичний аспект смарт-спеціалізації. Можливості практичної реалізації смарт-спеціалізації розглядають Ф. Макканн та Р. Ортега-Аргілес, обґрунтовуючи доцільність застосування досвіду ЄС для впровадження концепції у інших країнах світу. П.-А. Балланд, Р. Бошма, Дж. Креспо та Д. Рігбі досліджують напрями впровадження смарт-спеціалізації на основі окреслення основних технологічних сфер регіонів. В цьому ж напрямі здійснювали дослідження і італійські учені А. Джорджі, П. Павоне, Ф. Пальяччі та М. Руссо, здійснивши категоризацію пріоритетів стратегії смарт-спеціалізації з метою формування цілісного бачення диверсифікації напрямів економічного розвитку регіонів, акцентуючи на можливостях їх співробітництва для забезпечення взаємодоповнюваності та синергії в контексті інтегрованого розвитку територій.

В Україні питання впровадження підходу смарт-спеціалізації до розвитку регіонів з 2016 року на законодавчому рівні визначено як один з основних напрямів взаємодії в межах Європейської політики добросусідства. Тому інтерес до концепції в нашій державі також зростає. Дослідженням формування державної та регіональної інноваційної політики займаються такі науковці: А. Амоша, Б. Андрушків, Г. Возняк, В. Геєць, А. Даниленко, А. Дуб, І. Кульчицький, І. Лещух, Е. Лібанова, І. Маркович, М. Мельник, О. Онищенко, В. Семиноженко, І. Сторонянська, В. Тараненко, Л.Федулова, Н.Чухрай, С. Шульц та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас аналіз існуючих досліджень з проблем практичної реалізації концепції смарт-спеціалізації у процесі розвитку територій дозволив зауважити відсутність єдиного підходу до її втілення. Це пов'язано з передачею повноважень щодо реалізації смарт-спеціалізації на рівень держав та наділенням органів влади широкими компетенціями в організації процесу інтелектуального розвитку територій. Як наслідок, будучи розробленою на рівні наднаціональних органів влади в межах Європейської політики згуртованості, реалізується політика на різних рівнях адміністративно-територіального поділу та з різними пріоритетами щодо організації процесу у різних країнах. Це вимагає певного «структурування» існуючого досвіду впровадження смарт-спеціалізації для його адаптації до вітчизняних умов розвитку.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Метою статті є дослідження досвіду розробки та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у країнах ЄС. Особливу увагу зосереджено на таких питаннях: 1) визначення рівнів прийняття та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у різних країнах; 2) аналіз джерел фінансування реалізації проектів в контексті реалізації стратегій на рівні держав та регіонів; 3) врахування диференціації соціально-економічного розвитку та традицій ведення політики на національному та регіональному рівнях у країнах, які впроваджують RIS 3.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Впровадження концепції саміт-спеціалізації або її окремих елементів сьогодні спостерігається не лише у країнах ЄС, а й на різних етапах в Австралії, Бразилії, Колумбії, Мексиці, Перу, Норвегії та Чилі. Інтерес до смарт-спеціалізації проявляє влада Китаю, Таїланду, країн Африки, США та Канади. Рівень зацікавленості варіюється від діалогу на ранній стадії (Венесуела, Вірменія, Еквадор, Канада, Китай, Ліван, ПАР, Південна Корея, Руанда, США, Таїланд, Японія) до перших кроків щодо співробітництва (Аргентина, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Грузія, Колумбія, Перу, Чилі) [8]. Серед таких країн і Україна (рис. 1).

Рис. 1. Досвід впровадження смарт-спеціалізації у світі

Джерело: [8]

Будучи сформованою як концепція розширення державного фінансування у сфері наукових досліджень та інновацій з метою посилення порівняльних переваг у певних сферах, в умовах

реалізації смарт-спеціалізація результувалася суттєвими концептуальними та економічно-політичними наслідками:

1) виділенням ключової ролі науково-технологічної та економічної спеціалізації у розвитку порівняльних переваг та, у широкому плані, - забезпеченні економічного зростання;

2) визначенням вагомої ролі дослідницько-розвідувальної роботи для обґрунтування сфер теперішньої та майбутньої порівняльної переваги;

3) формуванням механізму управління процесом реалізації стратегії смарт-спеціалізації, заснованого на основі моделі Triple Helix Innovation (державний сектор – наука – підприємництво) або Quadruple Helix (державний сектор – наука – підприємництво – громадянське суспільство) [13].

У випадку ЄС процес впровадження концепції смарт-спеціалізації характеризувався певною специфікою. Концепція реалізовувалася з метою вирішення проблеми низької результативності «поглинання» державної фінансової підтримки регіонами з низьким рівнем економічного розвитку як складова політики згуртування ЄС (Cohesion Policy), спрямованої на зниження диспропорцій та забезпечення місцевого і регіонального розвитку у країнах-членах [11, 3]. Зважаючи на те, що регіони ЄС суттєво різняться за рівнем соціально-економічного розвитку, ступенем урбанізації, демографічними характеристиками, наявним природно-ресурсним потенціалом та інституційно-управлінською структурою, постало питання впровадження політики регіонального розвитку за принципом «знизу вгору» на основі чіткого визначення сильних сторін регіону для встановлення пріоритетних сфер фінансування та активізації місцевого економічного розвитку на засадах інноваційності та підприємницького пошуку.

Відтак за період 2014-2020 рр. державами-членами ЄС та регіонами було розроблено понад 120 стратегій смарт-спеціалізації.

Розробка інноваційних стратегій інтелектуальної спеціалізації RIS 3 стала ключовою умовою для доступу регіонів до фінансових ресурсів структурних фондів ЄС на період 2014-2020 рр., що свідчить про поєднання політики територіальної згуртованості ЄС з цілями інноваційного розвитку та забезпеченням конкурентоспроможності на світових ринках [4]. Сьогодні одним з основних фінансових інструментів реалізації політики регіонального розвитку у ЄС є Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), у якому на регіональний розвиток передбачено 277 млрд євро [9], і який функціонує в контексті стратегії ЄС щодо розумного, сталого та всеосяжного зростання, а механізм фінансування чітко відповідає пріоритетам розумної спеціалізації. Серед інших фондів, з яких здійснюється фінансування проектів в контексті реалізації стратегій смарт-спеціалізації, - Фонд згуртування (CF) і Європейський соціальний фонд (ESF). Таким чином, загальний бюджет структурних фондів ЄС, які функціонують у згаданій сфері, становить приблизно 1/3 бюджету ЄС, що свідчить про спрямування значних фінансових ресурсів на інноваційний розвиток регіонів та забезпечення їх конкурентоспроможності на світових ринках.

Відтак зрозумілим є той факт, що більшість прийнятих стратегій смарт-спеціалізації у країнах ЄС не містить детальної інформації щодо орієнтованих бюджетів їх реалізації, і лише ½ стратегій містить сформований кошторис [7]. При цьому, близько 61% розробників стратегій смарт-спеціалізації основним джерелом фінансування реалізації стратегії RIS 3 визначають кошти структурних фондів ЄС, зокрема:

- 100% респондентів серед джерел фінансування називають кошти Європейського фонду регіонального розвитку;

- 80% - кошти Європейського соціального фонду;

- ¾ - фінансові ресурси в межах рамкової програми ЄС з фінансування науки та інновацій Horizon2020;

- більше 70% - фінансові ресурси, передбачені національними програмами інноваційного розвитку та розвитку підприємництва;

- близько 38% - фінансування в межах орієнтирів державної політики розвитку кластерів;

- більше ½ респондентів називають також і інші джерела отримання фінансових ресурсів для реалізації стратегії смарт-спеціалізації (фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, науково-дослідних установ та кошти університетів, ресурси інноваційних центрів/агентств/організацій, інших структурних фондів ЄС та Європейського інвестиційного банку, вузькоорієнтованих програм ЄС, приватні ресурси) [13].

Слід зауважити, що питома вага фінансових ресурсів Європейських структурних та інвестиційних фондів у загальному обсязі фінансування стратегій смарт-спеціалізації у різних країнах варіюється. Для таких країн як Греція, Португалія, Словаччина основне фінансування забезпечується

завдяки розвитку політики згуртованості ЄС, натомість у Данії, регіонах Німеччини переважають внутрішні джерела фінансування.

У країнах, які не входять до складу ЄС, питання фінансового забезпечення реалізації стратегій смарт-спеціалізації у більшості випадків покладається на плечі держави та приватних інвесторів. Зокрема в Україні для цілей регіонального розвитку основним джерелом фінансових ресурсів визначено Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). Водночас для підвищення ефективності організації фінансового забезпечення реалізації стратегій смарт-спеціалізації та відповідальності за втілення проектів важливим є забезпечення обов'язкового співфінансування з місцевих бюджетів та за рахунок коштів приватних інвесторів, а також, як зауважують окремі дослідники [1], застосування інструменту поворотної допомоги (такий спосіб фінансування широко використовується в межах Європейських структурних та інвестиційних фондів).

Зазначене дозволяє зробити висновки, що позитивні результати розвитку та впровадження смарт-спеціалізації у країнах ЄС першочергово пов'язані з потужним та ефективним механізмом фінансування. Наявність сформованої стратегії смарт-спеціалізації стала передумовою отримання країнами та окремими регіонами значних фінансових ресурсів зі структурних фондів ЄС, що суттєво посилює їх роль та роль Європейської Комісії як наднаціональних інституцій. Натомість для країн, які не мають можливості отримати фінансові ресурси зі структурних фондів ЄС, питання формування ефективного механізму фінансового забезпечення RIS 3 є ключовим і вимагає залучення достатніх ресурсів з різних джерел (бюджетів усіх рівнів, ресурсів приватних інвесторів, наукових установ та університетів, іноземних інвесторів. Проте, зважаючи на суттєву обмеженість більшості країн (у порівнянні з членами ЄС) щодо фінансування смарт-спеціалізації, постає питання ефективного моніторингу та контролю використання цих коштів та посилення відповідальності не лише за реалізацію проектів, а й на усіх етапах втілення RIS 3, тобто максимізації вигоди від вкладених фінансових ресурсів.

Водночас варто акцентувати на «гнучкості» та послідовності наднаціональних структур ЄС у питанні впровадження смарт-спеціалізації, що проявляється не лише у фінансовому стимулюванні, а й у консультативно-інформаційній підтримці країн та регіонів на шляху впровадження RIS 3. Зокрема, така підтримка надається через Smart Specialisation Platform, створену з метою розповсюдження інформації, поширення досвіду та консультативних матеріалів національним та регіональним розробникам RIS 3. Використання Платформи сприяє взаємному навчанню та міжнаціональному співробітництву суб'єктів реалізації стратегій смарт-спеціалізації, а також підтримує академічну дискусію навколо концепції.

З іншої сторони, «гнучкість» політики щодо поширення смарт-спеціалізації у ЄС проявляється також у тому, що, незважаючи на різноманітність структур управління у країнах-членах ЄС та роботу Європейської Комісії на шляху досягнення певної однорідності та єдності правил щодо впровадження RIS 3, мандати на прийняття більшості рішень стосовно формування та реалізації стратегій були передані на рівень держав-членів. Надалі це результувалося розширенням підходів до впровадження смарт-спеціалізації та різноманітністю адміністративно-територіальних рівнів її втілення. Попри те, що у більшості країн ЄС RIS 3 упроваджувалися на рівні NUTS 2, в окремих країнах вони реалізовувалися на рівнях NUTS 0, тобто на національному рівні, NUTS 1 або і на рівні NUTS 3 (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівні прийняття та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у країнах ЄС
(станом на 1 жовтня 2018 р.)**

Країна	Рівень впровадження RIS 3			
	NUTS 0	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3
Австрія	1	-	9	-
Бельгія	-	3	-	-
Болгарія	1	-	-	-
Кіпр	1	-	-	-
Чехія	1	-	1	-
Німеччина	1	16	1	-
Данія	1	-	5	-
Естонія	1	-	-	-
Греція	1	-	13	-
Іспанія	-	-	17	-

Фінляндія	-	-	-	18
Франція	-	-	26	-
Хорватія	1	-	-	-
Угорщина	1	-	-	-
Ірландія	1	-	-	-
Італія	-	-	21	-
Литва	1	-	-	-
Люксембург	1	-	-	-
Латвія	1	-	-	-
Мальта	1	-	-	-
Нідерланди	-	4	1	-
Польща	1	-	16	-
Португалія	1	-	7	-
Румунія	1	-	7	-
Швеція	1	-	1	19
Словенія	1	-	-	-
Словаччина	1	-	-	-
Велика Британія	-	3	4	1
Разом	21	26	129	38

Джерело: складено на основі бази даних Smart Specialisation Platform [16]

Формування стратегій смарт-спеціалізації на державному рівні характерне для більшості країн ЄС. Водночас існують суттєві відмінності між окремими групами країн щодо організації процесу, зокрема: для Австрії, Греції, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії та Швеції характерним є прийняття стратегій RIS 3 і на державному рівні, і на рівні усіх регіонів, проте прийняті стратегії на загальнодержавному рівні здебільшого є узагальнюючими документами і повторюють стратегії регіонів [12]; для Чехії також є характерним прийняття детальної, з урахуванням специфіки регіонів [13], стратегії на рівні держави, водночас станом на 2018 р. один регіон країни розробив та реалізує власну RIS 3; для малих країн (Естонії, Кіпру, Латвії, Литви, Люксембургу та Мальти) притаманне застосування RIS 3 на рівні держави, оскільки рівні NUTS 0, NUTS 1 та NUTS 2 у цих країнах співпадають; такі країни, як Бельгія, Німеччина та Нідерланди впровадили стратегії смарт-спеціалізації на рівні NUTS 1.

Водночас науковці акцентують на неефективності реалізації смарт-спеціалізації на адміністративно-територіальних рівнях, які обрано окремими державами. У Болгарії, Ірландії, Словаччині, Словенії, Угорщині та Хорватії RIS 3 розроблено лише на загальнодержавному рівні, що є занадто «високим» рівнем управління та супроводжуватиметься посиленням ризиків неврахування важливих аспектів територіального розвитку [6]. Натомість для реалізації принципів смарт-спеціалізації у Фінляндії та Швеції обрано адміністративно-територіальний рівень NUTS 3, який також сприймається дослідниками та розробниками концепції як неефективний, оскільки супроводжується подрібненістю адміністративно-територіальних формувань та порівняно меншим управлінським потенціалом [10].

Зважаючи на різні рівні впровадження стратегій смарт-спеціалізації та залучення широкого кола суб'єктів до їх розробки, можна зауважити і різницю застосовуваних підходів до формування стратегій. Для прикладу, при впровадженні смарт-спеціалізації у Португалії використовувався підхід «знизу вгору», коли процес розробки RIS 3 розпочинався у регіонах, а на державному рівні стратегія формувалася як «об'єднуючий» документ для семи регіональних стратегій. Застосування саме підходу «знизу вгору» в цій країні результувалося високими показниками мобілізації суб'єктів до розробки стратегій (для прикладу, у регіоні Алгарве до процесу проектування RIS 3 було залучено близько 80% підприємств та усі науково-дослідні установи).

У невеликих країнах та у державах з більш централізованою системою публічного управління до впровадження смарт-спеціалізації застосовувався підхід «згори вниз». Так, у Хорватії було організовано п'ять регіональних семінарів з питань формування стратегії смарт-спеціалізації та визначення пріоритетних напрямів розвитку, за умови участі у яких представники регіонів могли висловити свої погляди на можливості інноваційного розвитку країни, проте остаточні рішення приймалися на державному рівні (водночас, слід зауважити, що саме процес організації формування стратегій смарт-спеціалізації у Хорватії дослідники часто критикують як занадто централізований).

Досліджуючи особливості впровадження концепції смарт-спеціалізації у країнах та регіонах ЄС, варто зауважити існування у більшості з цих країн «традиції» ведення інноваційної політики на національному та регіональному рівнях [2]. Відтак у більшості країн ЄС реалізація концепції смарт-спеціалізації відбувалася на фундаменті довготривалої інноваційної політики з чітко визначеними цілями та пріоритетними галузями для розвитку. Тому організація процесу включення країни чи регіону до розвитку на засадах смарт-спеціалізації та отримання фінансового ресурсу зі структурних фондів ЄС не завжди супроводжувалася формуванням стратегії RIS 3 з проходженням чітко визначених етапів. У таких країнах як Австрія, Бельгія, Данія, Швеція відбулося лише «переформатування» та уточнення пріоритетів інноваційного розвитку діючих на той час національних та регіональних інноваційних стратегій або, в окремих випадках, стратегій регіонального розвитку.

Для прикладу, у 2011 р. в Австрії було сформовано федеральну стратегію Strategy for research, technology and innovation of the Austrian Federal Government [14], і кожна з дев'яти земель мала розроблену інноваційну стратегію. Відтак для того, щоб відповідати і розвиватися в межах політики смарт-спеціалізації, на державному рівні було підготовлено додатковий рамковий документ, розроблений з урахуванням існуючих стратегічних орієнтирів та на основі нових домовленостей щодо впровадження смарт-спеціалізації.

Цікавим в цьому контексті є також підхід Швеції, де на період впровадження смарт-спеціалізації діяла національна інноваційна стратегія. Тому на державному рівні було вирішено дати можливість регіонам обрати підхід, який найбільше відповідає їх потребам та можливостям. Регіональна влада могла або розробляти нові регіональні RIS 3, або «вбудувати» стратегію смарт-спеціалізації в наявні плани та програми [13].

У країнах, де процес впровадження смарт-спеціалізації відбувався «з нуля», підходи до його організації також суттєво різнилися в силу різних початкових умов та очікуваних результатів. У регіонах та країнах, де стратегії розроблялися через процес підприємницького відкриття, який вимагав максимального залучення представників підприємницького середовища, способи їх мобілізації були дуже різними (навіть в межах однієї країни). Найпоширенішими були: організація конференцій, дискусійних заходів, семінарів створення «лабораторій ідей», робочих та експертних груп. Для прикладу, у Великій Британії на рівні уряду було організовано заходи з питань взаємодії між Європейськими структурними та інвестиційними фондами (ESIF), рамковою програмою ЄС з фінансування науки та інновацій Horizon2020 та Експертної групи високого рівня Європейської Комісії з ключових технологій (Key Enabling Technologies). Такі заходи проводилися по усій території країни, а для кращої результативності та охоплення більшого кола суб'єктів підприємницького середовища та громадянського суспільства навіть було створено групу соціальних медіа.

Частим у процесі формування RIS 3 було залучення зовнішніх експертів з міжнародних організацій та наукових установ на різних етапах утворення стратегії RIS 3. Для прикладу, у регіоні Басконія (Іспанія) міжнародних експертів, призначених Європейською Комісією, було залучено до формування остаточного проекту стратегії смарт-спеціалізації, у регіоні Уусімаа (Фінляндія) – до підготовки основних документів, у Поморському воєводстві – до участі у конкурсних комісіях, у Хорватії – впродовж усього процесу.

Поширеним є також проведення експертних перевірок. Такі перевірки проводилися у Хорватії, Чехії, регіонах Великої Британії. Зокрема, у 2013 році експертну перевірку впровадження смарт-спеціалізації у Чехії було здійснено представниками органів управління Уельсу, який був одним з перших регіонів у ЄС, що ефективно реалізував завдання щодо формування RIS 3.

«Гібридний» підхід до формування стратегії смарт-спеціалізації було застосовано у Поморському воєводстві у Польщі, де на різних етапах створення регіональної інноваційної стратегії залучено різні суб'єкти економіки: на етапі аналітичної роботи, формування економічного профілю регіону, обґрунтування його сильних та слабких сторін, потенційних напрямів розвитку до процесу було залучено представників підприємницького сектору та наукових спільнот у регіоні; на етапі конкурсного відбору пропозицій щодо сфер інтелектуальної спеціалізації широко залучили експертне середовище (іноземних фахівців, польських експертів та представників регіону); на етапі остаточного формування стратегії RIS 3 кінцеве рішення приймалося органами управління регіону [13]. Таким чином, було залучене максимальне число представників різних сфер та напрямів діяльності у регіоні, зовнішніх фахівців на різних етапах з чітким визначенням функцій кожного та взаємопов'язаністю етапів.

Щодо ефективності організації процесу формування стратегії смарт-спеціалізації, дослідницькою групою Центру досліджень європейської політики (EPRC) у вересні-листопаді 2016 р. було проведено опитування учасників цих процесів у різних країнах з метою визначення проблем, з якими найчастіше ті стикаються. Було виявлено, що учасники процесу формування RIS 3 часто зустрічалися з труднощами, які пов'язані з надмірною кількістю учасників процесу, а відтак і складністю прийняття компромісних рішень та проблемою забезпечити ефективну взаємодію між суб'єктами формування стратегії (рис. 2). Близько 1/3 опитаних вказують на складність переосмислення напрямку інноваційної політики після негативного висновку Європейської Комісії щодо уже розробленої стратегії.

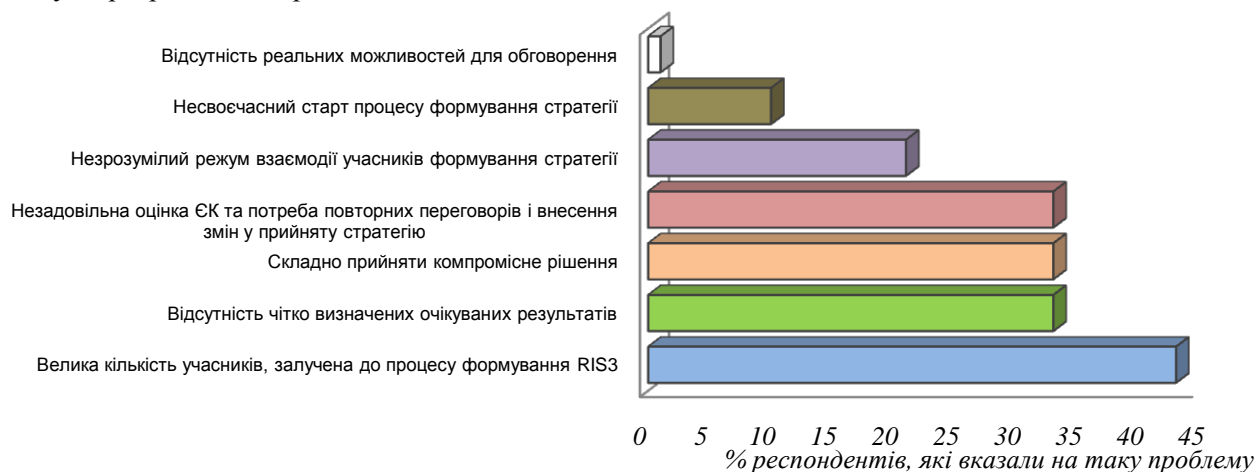

Рис. 2. Основні проблеми, з якими стикаються учасників формування стратегій смарт-спеціалізації у країнах ЄС

Джерело: [13]

Водночас учасники процесу формування стратегії інноваційного розвитку на засадах смарт-спеціалізації вказують на суттєві переваги запропонованого підходу: 1) можливість залучити велику кількість суб'єктів до формування стратегії з різними інтересами, потребами та досвідом; 2) формування нових ідей та виявлення можливостей для розвитку; 3) формування нових баз даних та можливість аналізу та врахування відомостей та показників, відсутніх у статистичних базах та існуючих дослідженнях, сформованих на основі знань та досвіду учасників процесу переговорів та консультацій.

Зважаючи на розширення досвіду щодо впровадження концепції смарт-спеціалізації у регіональний розвиток, актуальності набуває питання формування та впровадження RIS 3 у конкретних умовах, коли обставини та соціально-економічне становище може ускладнити реалізацію запланованого. Відтак в контексті проведеного дослідження встановлено, що суттєвий вплив на розробку та впровадження стратегії смарт-спеціалізації мають певні чинники.

1. Рівень децентралізації управлінських компетентностей та фінансових ресурсів для їх реалізації. Це один з ключових факторів забезпечення стійкої регіональної позиції щодо ведення інноваційної політики розвитку території. Адже у країнах з низьким рівнем управлінської автономії та недостатніми фінансовими ресурсами на регіональному рівні обов'язково виникатимуть проблеми із впровадженням регіональних інноваційних стратегій, що може результуватися і перенесенням завдань щодо формування стратегій смарт-спеціалізації на національний рівень (як це зроблено в деяких країнах ЄС).

2. Якість та рівень розвитку інституційних структур, традиція організації управлінської діяльності у регіоні, досвід та спроможність представників політичної та адміністративної системи регіону забезпечити розробку і втілення інноваційних стратегій. Регіони з розвиненою системою управління, досвідом у визначенні пріоритетів та координації сторін політичних процесів, веденні послідовної довгострокової політики регіонального розвитку мають суттєві переваги щодо забезпечення ефективної реалізації концепції на практиці, що, водночас, не дозволяє акцентувати лише на територіальному підході до впровадження RIS 3, адже «розумна спеціалізація вимагає отримання користі від налагодженої системи багаторівневого управління та координації горизонтальної політики» [17], тобто вимагає взаємодії держави та регіону в процесі її реалізації.

3. Рівень інноваційної активності підприємств, розвиненість інноваційної інфраструктури, наявність посередницьких організацій та науково-дослідних установ також суттєво впливають на сприйняття смарт-спеціалізації та можливості її втілення. З однієї сторони, регіони та навіть держави можуть зіткнутися з проблемою ефективної мобілізації критичної маси суб'єктів економіки для участі у розробці стратегії смарт-спеціалізації, з іншої – при наявності значної кількості потенційних учасників процесу формування стратегії може виникнути проблема ефективного відбору претендентів для включення їх до процесу прийняття рішення.

Зважаючи на вищеперелічені чинники впливу на формування та реалізацію смарт-спеціалізації, а також стан економічного розвитку країн та регіонів, можна зауважити суттєву диференціацію адміністративно-територіальних одиниць, які впроваджують RIS 3, та значний розрив ефективності їх впровадження.

У процесі реалізації політики смарт-спеціалізації Європейська Комісія також акцентує увагу на цьому аспекті, виділяючи групу регіонів, які відстають (Lagging Regions), та сформувавши у межах політики Проект підтримки регіонів, які відстають [5, 15]. Основними цілями Проекту є надання підтримки на усіх етапах у процесі впровадження RIS 3 для забезпечення економічного зростання і сприяння ефективному управлінню регіонам двох типів: 1) регіонам з низьким рівнем зростання, які характеризуються відсутністю економічного зростання впродовж більше як десять років (до таких віднесено: Центральна Македонія, Західна Греція, Східна Македонія та Фракія (Греція), Алупія, Кампанія (Італія), Алгарве, Алентежу, Центральна Португалія, Північна Португалія (Португалія), Естремадура (Іспанія)); 2) менш розвиненим регіонам, які характеризуються певним рівнем економічного зростання, проте порівняно низьким показником ВВП (до таких віднесено: країни Болгарію, Угорщину, Хорватію, регіони Любузьке воєводство, Куяво-Поморське воєводство, Вармінсько-Мазурське воєводство, Підляське воєводство (Польща), Північно-Західна Румунія, Південно-Східна Румунія, Південна Румунія, Південно-Західна Румунія, Західна Румунія, Північно-Східна Румунія, Центральна Румунія, Бухарест-Ілфов (Румунія)).

В процесі реалізації Проекту було забезпечено тісну співпрацю експертів з органами державної і регіональної влади, представниками наукових кіл та підприємницького середовища з метою стимулювання впровадження смарт-спеціалізації. Завдяки такій співпраці виявлено, що регіони, які відстають, характеризуються особливостями розвитку, що мають стримуючий вплив на процес впровадження смарт-спеціалізації, зокрема:

- недостатньою кількістю інноваційно активних підприємств, посередницьких організацій та науково-дослідних установ, низьким рівнем розвитку інноваційної інфраструктури – здебільшого у регіонах та країнах з низьким рівнем розвитку підприємницьке середовище сформоване малими та середніми підприємствами, які характеризуються низьким інноваційним потенціалом, та міжнародними корпораціями, які не зацікавлені у сприянні розвитку регіону;

- відсутністю досвіду та обмеженістю стратегічного бачення представників підприємницького середовища та наукових установ [18] - у досліджених регіонах відносно сильні університети та науково-дослідні інститути, які, проте, зосереджуються переважно на навчанні та фундаментальних дослідженнях; підприємства не мають наміру виходити на зовнішні ринки та не проявляють інтересу до взаємодії з науковими установами;

- нерозвиненістю інституційних структур та управлінської діяльності, що результується взаємною недовірою суб'єктів економіки, високим рівнем корупції та слабкою культурою співпраці;

- проблемами визначення пріоритетності сфер економічної діяльності в контексті впровадження RIS 3, пов'язаними, по-перше, з поширенням у політичній сфері так званих «лобістських груп», які відстоюють інтереси певних підприємницьких структур, а відтак впливають і на обрання сфер додаткового фінансування в межах проектів та програм, по-друге, упередженістю представників різних сфер та галузей економіки щодо доцільності впровадження інновацій та диверсифікації виробничої діяльності, що значно звужує коло учасників процесу формування стратегії RIS 3.

Таким чином, варто зауважити, що у регіонах, які відстають, впровадження смарт-спеціалізації вимагає не лише ефективної організації процесу прийняття і впровадження стратегії, а й зміни ставлення потенційних учасників до можливостей власного розвитку і зміни підходів до управління в контексті територіального розвитку. У таких регіонах процеси навчання та стимулювання розробки RIS 3 приймали різні форми і результувалися позитивними наслідками. Зокрема, було встановлено, що розвиток смарт-спеціалізації призвів до зростання зацікавлення дослідників можливістю співпраці з промисловістю та сприяв зменшенню взаємної недовіри між сторонами, і, що не менш важливо,

став рушієм процесу зміни процедур та норм в управлінні і формування довгострокової політики на регіональному рівні [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на те, що до категорії регіонів, які відстають, віднесено здебільшого регіони та цілі країни Центрально-Східної Європи (Польщу, Болгарію, Хорватію, Угорщину, Румунію), Україні, яка характеризується схожими особливостями економічними розвитку, також варто звернути увагу на ті проблеми, які виникли у цих країнах в контексті реалізації смарт-спеціалізації, а також врахувати досвід країн ЄС на шляху інноваційної моделі регіонального розвитку, зокрема:

1) системні реформи, які тривають в Україні з 2014 р. в напрямі адміністративно-фінансової децентралізації, хоча і характеризувалися значними позитивними змінами, проте в силу їх незавершеності та недовгого періоду не результувалися становленням спроможних інституційних структур на регіональному рівні, здатних забезпечити розробку, втілення та фінансування інноваційних стратегій. Україні, як державі пострадянського простору, була притаманна централізована система управління та відсутня традиція ведення політики розвитку на регіональному рівні. Це суттєво ускладнює можливості швидкого та ефективного формування та впровадження стратегій смарт-спеціалізації у регіонах. Тому, на нашу думку, в Україні до питання впровадження смарт-спеціалізації потрібно залучати і національний, і регіональний рівні управління для уникнення ризиків неефективності та неспроможності регіональної влади втілити заплановане. Попри широку залученість різних учасників до формування та реалізації стратегії смарт-спеціалізації, саме держава повинна мати ключову роль у забезпеченні інноваційного розвитку країни (зокрема в Україні, де потрібні системні трансформації та заміна сировинної моделі економіки), оскільки лише на цьому рівні можливе ефективне використання численних державних стимулів та важелів (проектне фінансування, податкові пільги, пільгові кредити, гарантійні кредити тощо);

2) одним з ключових питань ефективності впровадження смарт-спеціалізації та формування інноваційних стратегій у регіонах є пошук достатніх джерел фінансового забезпечення. Якщо у країнах ЄС ½ стратегій не містить сформованих кошторисів, то для України така модель є неприйнятною через відсутність доступу до ресурсів структурних фондів ЄС. Відтак формування стратегій смарт-спеціалізації має ґрунтуватися, по-перше, на чітко визначених і достатніх джерелах фінансування (залученні коштів з ДФРР, національних та регіональних програм інноваційного розвитку та розвитку підприємництва, місцевих бюджетів, приватних інвесторів, науково-дослідних установ та ВЗО, інноваційних центрів/агентств/організацій, залучення іноземних інвестицій тощо), по-друге, на механізмі моніторингу та контролю використання цих коштів та посилення відповідальності на усіх етапах втілення RIS 3;

3) регіонам України притаманні проблеми групи регіонів ЄС, які відстають (недостатня кількість інноваційно активних підприємств, посередницьких організацій та науково-дослідних установ, низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури, відсутність досвіду та обмеженість стратегічного бачення представників підприємницького середовища та наукових установ, проблеми визначення пріоритетності сфер економічної діяльності в контексті впровадження RIS 3). Тому, зважаючи на ризик недостатньої кількості учасників процесу формування стратегії на рівні регіону та несприйняття потенційними учасниками можливостей інноваційного розвитку, важливою передумовою формування стратегії смарт-спеціалізації є широка інформаційно-консультативна робота у підприємницькому середовищі та науково-дослідних колах, що може результуватися позитивними змінами процедур та норм в управлінні, формуванням довгострокової політики на регіональному рівні та залученням численних учасників до процесу розвитку регіону на засадах смарт-спеціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуб А. Р. Механізми фінансування смарт-спеціалізації (на прикладі структурних та інвестиційних фондів єс). *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 92-97. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4657&i=13> (дата доступу: липень 2020 р.).

2. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети. Інформаційно-аналітичні матеріали. Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. Міністерство закордонних справ України. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36385.pdf> (дата доступу: липень 2020 р.).

3. Balland P.-A., Boschma R., Crespo J., Rigby D. Smart specialization policy in the European Union: relatedness, knowledge complexity and regional diversification, *Regional Studies*. 2019. Volume 53. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2018.1437900> (дата звернення: липень 2020 р.).

4. Bellini, N. Smart Specialisation in Europe: Looking Beyond Regional Borders. *Symphonya. Emerging Issues in Management*. 2015, , n. 1, pp. 22-29.
5. Berkowitz P. EU Budget for the future. The Future of Smart Specialisation in the European Union. *European Commission*. URL: <https://www.regjeringen.no/contentassets/bddde885a6d54598ad66a49b514256d8/berkowitz-future-of-smart-specialisation-verksted-2018.pdf> (дата доступу: липень 2020 р.)
6. Capello R., Kroll H. From theory to practice in smart specialisation strategy: emerging limits and possible future- trajectories. *European Planning Studies* 24(8), 2016, 1393-1406.
7. Ferry M., Bachtler J. Maximisation of synergies between European Structural and Investment Funds and EU instruments to attain Europe 2020 goals. *Study for the European Parliament's REGI Committee, DG for internal policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, Regional Development*, 2016, 51 p.
8. Gómez Prieto J., Demblans J., Martínez A. Smart Specialisation in the world, an EU policy approach helping to discover innovation globally Outcomes, lessons and reflections from the first global workshop on Smart Specialisation. 2019/06/14. URL: https://www.researchgate.net/publication/333866933_Smart_Specialisation_in_the_world_an_EU_policy_approach_helping_to_discover_innovation_globally_Outcomes_lessons_and_reflections_from_the_first_global_workshop_on_Smart_Specialisation (дата звернення: липень 2020 р.)
9. Kristensen I., Teräs J., Wøien M. & Rinne T. The potential for Smart Specialisation for enhancing innovation and resilience in Nordic regions. *Preliminary report: Policy and literature review. Discussion paper prepared for Nordic thematic group for innovative and resilient regions*, November, 20, 2017, Stockholm. 29 p.
10. Kroll H., Muller E., Schnabl E., Zenker A. From smart concept to challenging practice – How European regions deal with the commission's request for novel innovation strategies. Working paper Policy and Region No. R2/2014. Karlsruhe: *Fraunhofer ISI*.
11. McCann P., Ortega-Argiles R. Smart Specialisation: Insights from the EU Experience and Implications for Other Economies. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 36 (2016), pp. 279-293.
12. Pavone P., Pagliacci F., Russo M., Giorgi A. R&I smart specialisation strategies: classification of EU regions' priorities. Results from automatic text analysis. *Dipartimento di Economia Marco Biagi*. 2019/05/15. URL: https://www.researchgate.net/publication/334029783_RI_smart_specialisation_strategies_classification_of_EU_regions%27_priorities_Results_from_automatic_text_analysis (дата звернення: липень 2020 р.)
13. Polverari L. The implementation of Smart Specialisation Strategies in 2014-20 ESIF programmes: turning intelligence into performance. *European Policies Research Centre. IQ-Net Thematic Paper* 39 (2), 12/2016. URL: [https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39\(2\).pdf](https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39(2).pdf) (дата звернення: липень 2020 р.)
14. Realising potentials, increasing dynamics, creating the future. Becoming an Innovation Leader. *Strategy for research, technology and innovation of the Austrian Federal Government. Republik Osterreich*. March 2011, p. 50. URL: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/89115/RTI_Strategy.pdf/08713cad-6d45-40a8-9e96-16a6f6265087 (дата доступу: липень 2020 р.)
15. RIS3 in Lagging Regions. Smart Specialisation Platform. Database. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/ris3-in-lagging-regions> (дата доступу: липень 2020р.)
16. Smart Specialisation Platform. Database. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu> (дата доступу: липень 2020 р.)
17. Trippel M., Zukauskaitė E., Healy A. Shaping smart specialization: the role of place-specific factors in advanced, intermediate and less-developed European regions. *Regional Studies*, 2019. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2019.1582763>(дата доступу: липень 2020 р.)
18. Veldhuizen C., Wilson B., Coenen L., Goedegebuure L., Schoen M. State of the Art Review of Smart Specialisation in Europe. *Melbourne Sustainable Society Institute*, 20.05/2018. 22 p.

REFERENCES

1. Dub, A. R. (2020). Mexanizmy` finansuvannya smart-specializaciyi (na pry`kladі strukturny`x ta investy`cijny`x fondiv yes) [echanisms for financing smart specialization (on the example of structural and investment funds of the EU)]. *Ekonomika ta derzhava*. № 6. Access: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4657&i=13>. [in Ukrainian].

2. Komitet Verhovnoyi Rady` Ukrainy` z py`tan` nauky` i osvity`. Ministerstvo zakordonny`x sprav Ukrainy`. Innovacijna polity`ka zarubizhny`x krayin: koncepciyi, strategiyi, priory`tety`. Informacijno-anality`chni materialy` [Innovation policy of foreign countries: concepts, strategies, priorities]. Access: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36385.pdf> (дата доступу: липень 2020 р.). [in Ukrainian].
3. Balland, P.-A., Boschma, R., Crespo, J. & Rigby, D. (2019). Smart specialization policy in the European Union: relatedness, knowledge complexity and regional diversification, *Regional Studies*. Volume 53. Access: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2018.1437900> [in English].
4. Bellini, N. (2015). Smart Specialisation in Europe: Looking Beyond Regional Borders. *Symphonya. Emerging Issues in Management*. n. 1. [in English].
5. Berkowitz, P. (2018). EU Budget for the future. The Future of Smart Specialisation in the European Union. European Commission. Access: <https://www.regjeringen.no/contentassets/bddde885a6d54598ad66a49b514256d8/berkowitz-future-of-smart-specialisation-verksted-2018.pdf>. [in English].
6. Capello, R., Kroll, H. (2016). From theory to practice in smart specialisation strategy: emerging limits and possible future- trajectories. *European Planning Studies* 24(8). [in English].
7. Ferry, M., Bachtler, J. (2016). Maximisation of synergies between European Structural and Investment Funds and EU instruments to attain Europe 2020 goals. Study for the European Parliament's REGI Committee, DG for internal policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, Regional Development, 51 p. [in English].
8. Gómez Prieto, J., Demblans, J., Martínez, A. (2019). Smart Specialisation in the world, an EU policy approach helping to discover innovation globally Outcomes, lessons and reflections from the first global workshop on Smart Specialisation. Access: https://www.researchgate.net/publication/333866933_Smart_Specialisation_in_the_world_an_EU_policy_approach_helping_to_discover_innovation_globally_Outcomes_lessons_and_reflections_from_the_first_global_workshop_on_Smart_Specialisation. [in English].
9. Kristensen, I., Teräs J., Wøien, M. & Rinne, T. (2017). The potential for Smart Specialisation for enhancing innovation and resilience in Nordic regions. Preliminary report: Policy and literature review. Discussion paper prepared for Nordic thematic group for innovative and resilient regions, Stockholm. [in English].
10. Kroll, H., Muller, E., Schnabl, E. & Zenker, A. (2014). From smart concept to challenging practice – How European regions, deal with the commission's request for novel innovation strategies. Working paper Policy and Region Karlsruhe: Fraunhofer ISI. [in English].
11. McCann, P., Ortega-Argiles, R. (2016). Smart Specialisation: Insights from the EU Experience and Implications for Other Economies. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 36. [in English].
12. Pavone, P., Pagliacci, F., Russo, M. & Giorgi, A. (2019). R&I smart specialisation strategies: classification of EU regions' priorities. Results from automatic text analysis. Dipartimento di Economia Marco Biagi. Access: https://www.researchgate.net/publication/334029783_RI_smart_specialisation_strategies_classification_of_EU_regions%27_priorities_Results_from_automatic_text_analysis. [in English].
13. Polverari, L. (2016). The implementation of Smart Specialisation Strategies in 2014-20 ESIF programmes: turning intelligence into performance. European Policies Research Centre. IQ-Net Thematic Paper 39 (2)/ Access: [https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39\(2\).pdf](https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39(2).pdf). [in English].
14. Realising potentials, increasing dynamics, creating the future. Becoming an Innovation Leader. Strategy for research, technology and innovation of the Austrian Federal Government. Republik Osterreich (2011). Access: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/89115/RTI_Strategy.pdf/08713cad-6d45-40a8-9e96-16a6f6265087. [in English].
15. RIS3 in Lagging Regions. Smart Specialisation Platform. Database. Access: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/ris3-in-lagging-regions>. [in English].
16. Smart Specialisation Platform. Database. Access: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu>. [in English].
17. Tripl, M., Zukauskaitė, E. & Healy, A. (2019). Shaping smart specialization: the role of place-specific factors in advanced, intermediate and less-developed European regions. *Regional Studies*. Access: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2019.1582763>. [in English].
18. Veldhuizen, C., Wilson, B., Coenen, L., Goedegebuure, L. & Schoen, M. (2019). State of the Art Review of Smart Specialisation in Europe. Melbourne Sustainable Society Institute. [in English].